

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНІВ ХАРКОВА

Формування міських районів нерозривно пов'язано зі становленням міського середовища Харкова. Самою природою місто було розділено на три частини: Нагірну (Центральну або Середню), Залопанську та Захарківську. Такий поділ було зафіксовано у джерелах у квітні 1804 року за губернаторства І.І. Бахтіна [4, арк. 2–2зв.]. В межах цих частин діяв поділ на поліцейські дільниці. Харків з 1868 року ділився на 12 таких дільниць, по 4 у кожній частині міста [26, с. 427]. Слід зазначити, що назви цих дільниць переважно відповідали назвам центральних вулиць, де вони розташовувались, наприклад, Михайлівська, Німецька, Рибна, Катеринославська та інші [25, с. 131–136]. У 1875 році кількість поліцейських дільниць скоротилась до шести [26, с. 382–385]. Також паралельно існував поділ Харкова у судовому відношенні, за дільницями мирових суддів та судових слідчих [25, с. 140–141]. Поділ на церковні приходи вперше було зафіксовано у праці Д.І. Багалія. Цей список з 10 приходів датують 1724 роком [2, с. 33–34]. З 1897 року з'явився поділ Харкова за податковими дільницями [27, с. 464]. Аналізуючи дані наведені у Харківських календарях за 1870–1912 рр., приходимо до висновку, що кожна установа запроваджувала свій поділ міста на певні частини і користувалась ним. Універсального адміністративного поділу не існувало. Разом із цим, сформувалися природно-історичні райони міста. Їх територіальні межі та назви не були зафіксовані в офіційних документах аж до початку ХХ ст. Однак назви цих районів використовувались у повсякденному житті та закріпились у свідомості городян. Переважно райони у своїй назві відображали рельєф місцевості, зберігали імена колишніх власників земель тощо. Їхня кількість не була сталою, оскільки місто розширювалось, поглинаючи прилеглі селища, назви яких ставали джерелами до номінації нових міських районів. Вперше статистичний відділ Харківської міської управи районував місто за матеріалами перепису 1912 року, виділивши 21 район [24, с. 231–232]. До Центральної частини міста входили Нагірний, Журавльовський, Центральний та Піски. У Захарківській частині виділилися Старомосковсько-Михайлівський, Іскринський, Чугуївський, Уральський, Качанівський, Нетеченсько-Воскресенський, Москальовський, Зміївський, Павловський райони, Сабурова дача та район Паровозобудівного заводу. Залопанська частина міста включала у себе Катеринославсько-Благовіщенський, Холодногір-

ський, Лисогірський, Панасівський, Гончарівський і Новоселівський райони [18, с. 6]. Певні назви збереглися до сьогодні, деякі поглинув час, проте, спостерігаємо, що у повсякденному житті харків'яни часто-густо користуються саме природно-історичними термінами вказуючи на той чи інший район.

Після встановлення радянської влади у Харкові були запроваджені зміни в адміністративному поділі Харкова. Це було пов'язано з діяльністю районних Рад та комітетів. У межах міста 5 квітня 1920 року з'явилися Райревкоми: Петинсько-Журавлівський, Основ'янсько-Холодногірський та Іваново-Лисогірський [8, арк. 79]. Також було визначено їх кордони [7, арк. 15] та належність до них конкретних вулиць [6, арк. 16–17]. Ради робітничих депутатів з однойменними назвами існували ще з лютого 1919 року [28, с. 101]. Слід зазначити, що хоча вказані органи були створені на певних територіях, не всі вони офіційно входили до міської межі. Для здійснення аналізу стану міського господарства, визначення щільності населення, рівня забезпеченості містян житлом, кількості будинків тощо, продовжувало використовуватись природно-історичне районування міста [24, с. 106–108].

За даними всеросійського перепису 1897 року населення міста становило 173 989 чоловік [18, с. 152], а у 1920 році цей показник збільшився до 270 тисяч мешканців [29, с. 12]. У зв'язку з цим актуальним для Харкова стало розширення міської межі та зміни в адміністративно-територіальному поділі міста. В останнє ж межі міста переглядалися аж у 1897 році [4, арк. 569–572]. У березні 1923 року адміністративно-господарське управління селищем біля станції Основа було передано Харківському міськвиконкому [10, арк. 22]. Наступного 1924 року було встановлено нову міську межу Харкова. Згідно з постановою Харківського губвиконкому в межі міста було включено Померки, Сокольники, Основу, Залютино, Шатилівку, Павлівку, Лису Гору, Тюріну Дачу, Нову Баварію, Рубанівку, Липову Рощу, Ясну Поляну та інші приміські хутори та райони [9, арк. 77–78]. Це принесло певні зміни у районуванні міста. Відбулися територіальні зміни у Холодногірсько-Основ'янському районі. З нього було виділено окрему Основ'янську районну раду, куди було включено території хуторів Основа, Качанівка, Диканьовка тощо [15, арк. 153–153 зв.]. Також було розширено межі Івано-Лисогірського району, куди додалися Залютино, Лиса Гора тощо. В джерелах зустрічається у відповідності до цих територій назви Іванівський або Залізничний район [15, арк. 153–153 зв.; 28, с. 215]. Нову Баварію, Липову Рощу, Ясну Поляну було включено до складу Червоно-Баварської районної ради [15, арк. 153–153 зв.]. Необхідно було маркувати міський простір у відповідності до державної ідеології, тому

приймаються рішення про перейменування районних рад у пролетарсько-революційному дусі. У вересні 1924 року Петинсько-Журавлівський район було перейменовано у Червонозаводський. Тут були зосереджені найбільші харківські заводи – Харківський Тракторний завод, «Серп і молот» тощо [20]. У жовтні 1924 року Основянсько-Холодногірський район було перейменовано у Жовтневий [19]. На засіданні Президії Харківської міської ради робітничих та червоноармійських депутатів 1929 року Івано-Лисогірський район було перейменовано у Ленінський [22]. Слід наголосити, що окрім перейменування районів переглядалися їхні межі. Зокрема, з Петинсько-Журавлівського району з часом викристалізувалися Червонозаводський, частина Держинського, Сталінського та Кагановичського районів Харкова.

У квітні 1931 року було утворено Тракторобудівельну районну раду (ХТЗ) [11, арк. 53]. Постановою Президії Харківської міської ради від 3 квітня 1935 року району і районній раді ХТЗ надано ім'я С. Орджонікідзе, оскільки саме тут було розташовано однойменний завод [13, арк. 18, 30]. З 1 вересня 1935 року до складу міста було передано Немишлянську сільраду, що увійшла до райради Орджонікідзевського району [13, арк. 27–29]. На засідання президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 4 серпня 1932 року було прийнято рішення щодо створення у місті Харкові двох нових районних рад – у Держинському та Червонозаводському районах [16, арк. 109].

Отже, згідно з офіційним повідомленням Харківської міської ради станом на 17 жовтня 1934 року у місті Харкові сформувалися наступні адміністративно-територіальні райони: Держинський, Жовтневий, Ленінський, Червонозаводський, Червонобаварський, Тракторний. Було окреслено було їхні межі [12, арк. 55–57].

Однак, місто як динамічна система продовжує своє зростання, вимагає пошуку нових ефективних підходів у міському управлінні. Наслідком цих процесів є, в тому числі, формування нових адміністративно-територіальних одиниць. На засідання Президії Харківської міської ради від 4 січня 1938 року у відповідності до постанови ЦВК УРСР було вирішено утворити два нових адміністративних райони – Кагановичський та Сталінський. Також було уточнено й затверджено нові межі районних рад міста Харкова [14, арк. 7, 31–32]. З метою розукрупнення Жовтневого та Ленінського районів, покращення обслуговування населення, роботи установ та виробництва виконком Харківської області затвердив рішення виконкому міста Харкова від 8 березня 1940 року про утворення Комінтернівського району та зміни меж Червонозаводського, Жовтневого, Ленінського і Червонобаварського районів [17, арк. 1–2]. У результаті цих змін в адміністративно-територіальному поділі Харкова

на 1940 рік склалися наступні райони: Дзержинський, Жовтневий, Кагановичський, Комінтернівський, Ленінський, Орджонікідзевський, Сталінський, Червонозаводський, Червонобаварський. У зв'язку з десталінізацією, що розгорнулася в СРСР у другі половині 50-х – на початку 60-х років за культурної мапи Харкова зникли маркери, пов'язані зі сталінською епохою. Так, 21 жовтня 1957 року Указом президії Верховної ради Української РСР Кагановичський район було перейменовано у Київський [21], а у 1961 році зник і Сталінський район, який перейменували у Московський [23]. У 1959 році на засіданні обласного комітету Комуністичної партії України було прийнято рішення про укрупнення Жовтневого району, і включення до його складу Червонобаварського району міста Харкова [5, арк. 57]. Останні зміни в адміністративно-територіальному поділі Харкова відбулися у 1973 році, коли було створено на землях Комінтернівського, Орджонікідзевського та Московського районів Фрунзенський адміністративний район [1, арк. 169–170].

Таким чином, становлення адміністративного районування міста Харкова відбувалося протягом тривалого часу, та не було позбавлене труднощів та плутанини. У дореволюційному Харкові взагалі був відсутній універсальний поділ міста. Кожна установа на власний розсуд встановлювала внутрішньоміські кордони певних територій й використовувала їх у своїй роботі. З приходом радянської влади ситуація почала змінюватися. Проте до того часу поки адміністративний поділ став чіткий і зрозумілий, пройшло близько 20 років. Формування адміністративних одиниць Харкова відбувалося синхронно з формування місцевих органів виконавчої та партійної влади. Сьогодні у Харкові склалась система адміністративного поділу у складі 9 міських районів.

Список літератури: 1. Архів Харківської міської ради. Ф. 1, оп. 5, спр. 65. 2. Багалеї Д.І. Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования. – Репринтное издание. – Т. 1. – Х., 2004. – 572 с. 3. Держархів Харківської обл., ф. 3, оп. 10, спр. 200. 4. Держархів Харківської обл., ф. 45, оп. 4, спр. 9321. 5. Держархів Харківської обл., ф. П-2, оп. 5, спр. 802. 6. Держархів Харківської обл., ф. Р-183, оп. 1, спр. 39. 7. Держархів Харківської обл., ф. Р-183, оп. 1, спр. 123. 8. Держархів Харківської обл., ф. Р-203, оп. 1, спр. 41. 9. Держархів Харківської обл., ф. Р-203, оп. 1, спр. 1588. 10. Держархів Харківської обл., ф. Р-203, оп. 2, спр. 59. 11. Держархів Харківської обл., ф. Р-408, оп. 8, спр. 210. 12. Держархів Харківської обл., ф. Р-408, оп. 8, спр. 809. 13. Держархів Харківської обл., ф. Р-408, оп. 10, спр. 42. 14. Держархів Харківської обл., ф. Р-408, оп. 10, спр. 662. 15. Держархів Харківської обл., ф. Р-845, оп. 2, спр. 479. 16. Держархів Харківської обл., ф. Р-3770, оп. 1, спр. 74.

17. Держархів Харківської обл., ф. Р-3858, оп. 2, спр. 188. 18. История города Харькова XX столетия / [А.Н. Ярмыш, С.И. Посохов, А.И. Эпштейн и др.]. – Х., 2004. – 685 с. 19. Октябрьский район. Историческая справка: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biblioteka-franka.edu.kh.ua/istoriya_oktyabrjskogo_rajona/istoricheskaya_spravka. 20. О районе: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/ru/gorodskaya-vlast/ispolnitelnyie-organyi/rajonnyie-administraczii/chervono-zavodskij-rajon/o-rajone.html>. 21. О районе: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/uk/gorodskaya-vlast/ispolnitelnyie-organyi/rajonnyie-administraczii/kiievskij-rajon/o-rajone.html>. 22. О районе: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/ru/gorodskaya-vlast/ispolnitelnyie-organyi/rajonnyie-administraczii/leninskij-rajon/o-rajone.html>. 23. О районе: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/uk/gorodskaya-vlast/ispolnitelnyie-organyi/rajonnyie-administraczii/moskovskij-rajon/o-rajone.html>. 24. Харків: Збірник архівних документів і матеріалів / [упоряд. О.С. Гнезділо та ін.; ред. А.І. Епштейн]. – Харків, 2004. – 314 с. 25. Харьковский календарь на 1870 год. – Репринтное издание. – Х., 2010. – 408 с. 26. Харьковский календарь на 1873 год. – Х., 1872. – 560 с. 27. Харьковский календарь на 1897 год. – Х., 1897. 28. Харьковщина в период гражданской войны и иностранной интервенции 1918–1920 гг. Сборник документов и материалов. – Х., 1973. – 321 с. 29. Статистика Украины. – № 16. – Серия I. Демография. – Т. 1. Вып. 5. – Х., 1922.

*Телуха С.С.
м. Харків, Україн*

РОЛЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ЖИТТІ ХАРКІВСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На початку ХХ ст. Православна церква продовжувала відігравати помітну роль у суспільно-політичному житті українського народу. В часи буремних років революцій та Першої світової війни, духовенство Харківської єпархії намагалися організувати не лише духовно-моральну атмосферу у суспільстві, адже служителі церкви піклувалися про матеріальне забезпечення населення, займалися влаштуванням шпиталів, розселенням біженців, переведення учнів з зони бойових дій до навчальних закладів Харківської єпархії, збором благодійницької коштів на користь армії тощо.

Окремо слід відобразити принципову позицію митрополита Антонія (Храповицького) (перебував на чолі Харківської єпархії протягом 1914–1918 рр.) щодо Першої світової війни. Парадоксально, але Анто-